

PÉTERVÁRI MÁTÉ

ÓVÁRI KELEMEN

(1844–1925)

I. Életrajz

„Istápoljuk tehát keblünkben az ősök érdemeinek elismerését, az ősök iránti kegyeletet, mint legszentebb kötelességeink egyikét!”¹

A magyar törvényhozás az 1872: XIX. tc. értelmében Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem néven alapított Kolozsvárott egyetemet,² amelynek négy kara között a jog- és államtudományi is 1872 novemberében kezdte meg működését.³ Óvári Kelemen az így létrehozott kolozsvári egyetem első jogtörténetet oktató professzora,⁴ akinek tudományos munkássága kapcsán jellemzően a *Kolosváry* Sándorral összeállított kritikai forráskiadásokat emelik ki.⁵

Óvári Kelemen a király által a kolozsvári egyetemre kinevezett első 35 rendes tanár egyike, aki az egyetem oktatói közé tartozott az intézmény Kolozsvárott töltött 47 éve alatt.⁶ Óvári Kelemen és *Kolosváry* Sándor is az egyetem professzoraként ment nyugdíjba az első kinevezettek közül.

A tehetséges perjogászból lett forráskiadó jogtörténész

Óvári Kelemen⁷ Pécsen született 1844. november 21-én Óvári József zenetanár és *Karlovitz* Anna három gyermeke közül a legkisebbként. Édesapjának eredeti családneve

¹ ÓVÁRI 1885, 75. p.

² BALOGH 1999, 13. p. ÁMÁN 2018, 7. p.

³ A Kolozsvárt 1872-ben alapított és Szegeden 1921-ben újra megnyitott M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1922, 10–12. pp.

⁴ BALOGH 2003, 190. p.

⁵ DEGRÉ 1968, 302. p. STIPTA 2015/a, 110–114. pp.

⁶ MÁRKI 1922, 34. p.

⁷ Nevének írásmódja nagyon változó az egyes forrásokban. A legtöbb helyen Óvári Kelemenként szerepel, a családjának a névváltoztatását tartalmazó kötet szerint is Óvárként vette fel a család a nevet, viszont a kolozsvári egyetemre való kinevezését hivatalosan közlétező *Budapesti Közlöny*ben és még számos más forrásban Óváry Kelemen néven jelenik meg. A Franklin Társulattal a *Corpus Iuris Hungarici* fordítására vonatkozó szerződésben viszont a szerződés szövegében még Óváryként írják a nevét, majd ő maga már Óvá-

Wiché (Viché) volt, amit bátyjával és édesapjával 1868-ban változtattak *Óvárira*.⁸ Édesanyja korán meghalt, így apja, miután 1847-ben családjával Szabadkára költözött, másodsor is megházasodott. A család szerény körülmények között élt. A szabadkai és temesvári iskolai éveket követően a gimnázium utolsó három évét a pesti piarista gimnáziumban végezte. A jó képességű, de szerény anyagi körülmények közül jövő diákok korszakban megszokott kenyérkereseti lehetőségéhez fordulva házitanítóként is dolgozott,⁹ amelynek köszönhetően többek között *Petőfi* Zoltánt is mentorálhatta.¹⁰ Bátyja, *Óvári József* ekkor már a pesti Magyar Királyi Tudományegyetemen tanult jogot és bölcsészetet, majd Pesten és Budán dolgozott gimnáziumi tanárként,¹¹ így nagy hatást gyakorolhatott az ifjú *Óvárira*, valamint támogatni is tudta öccsét a tanulmányai alatt. *Óvári Kelemen* 1863-ban kezdte meg jogi tanulmányait Pesten,¹² amely során szoros kapcsolatot alakított ki a Pulszky családdal.¹³ Egyetemi tanulmányai alatt a diplomatikai kollégiumot is látogatta, amely megfelelő megalapozása lehetett későbbi pályájának.¹⁴

Kiemelkedő eredménnyel fejezte be egyetemi tanulmányait 1867-ben,¹⁵ amelyet követően előbb a jog-, majd az államtudományi államvizsgát tette le kitűnő minősítéssel. Eközben a pesti törvényszéken joggyakornokként kezdett dolgozni, majd 1868 januárjától a pénzügyminisztériumba helyezték át. 1869. február 7-én szerezte meg a jogtudományi doktorátust, 1869 decemberének végén pedig váltótörvényszéki segédfogalmazóként folytatta pályáját, amely pozíciót megtartva az igazságügy-minisztériumban dolgozott 1870. január 9-étől. Mindössze öt hónappal később a királyi tábla fogalmazójává nevezték ki. Ekkor az egyetemi pálya felé fordulva polgári törvénykezési jogból a pesti egyetem jogi karán magántanárrá habilitált,¹⁶ amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1870. augusztus 26-án megerősített.¹⁷ Ezt követően a Magyar Királyi Tudományegyetemen kezdett tanítani. Az itt töltött három szemeszter alatt polgári eljárásjoghoz kapcsolódó, nem főkéllégiumi tárgyakat tanított (A csődrendszer, A polgári per bizonyítástana, Bírói, ügyési, ügyvédi s közjegyzői szervezet).¹⁸ 1871-ben ugyan még

riként írja alá a szerződést. Ennek tanúsága szerint a jogtörténész professzor *Óváríként* használta a vezetőnévét, így én is következetesen ezt az írásmódot alkalmazom. OSZK Kézirattár Fond 2/1272.

⁸ SZENTIVÁNYI 1895, 173. p. Szentiványinál és a hivatalos Budapesti Közlönyben az eredeti névként *Viché* szerepel, míg több helyen *Wichéként* is előfordul, azonban a nekrológban említett (KOLOSVÁRY 1931, 2. p.) Fiché tévesnek mutatkozik. SZINNYEI 1905, 26. p. KRISTÓF 1932, 815. p. Hivatalos rész. Budapesti Közlöny II. évf. 298. sz. 2969. p.

⁹ „Ajánlom Zoltánt szeretetébe és figyelmébe.” *Szendrey Julia levele Óvári Kelemenhez, a kolozsvári egyetem volt professzorához*. Ellenzék XLIII. évf. 273. sz. 9. p.

¹⁰ KRISTÓF 1932, 815–816. pp.

¹¹ *Óvári József* klasszika filológiából és bölcsészetből szerzett tanári képesítést, végül 1869-ben a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumban kapott rendes tanári kinevezést. Ennek megfelelően téves *Kolosváry* azon megállapítása, hogy a pozsonyi jogakadémián oktatott volna. Ez a félreértés abból eredhetett, hogy 1874/75. tanév nyári szakában oktatott a pozsonyi akadémián bölcsélettudományt magántanárként. KOLOSVÁRY 1931, 3. p. WIEDERMANN 1880, 30–31. pp. SZINNYEI 1905, 26–27. pp.

¹² A Magyar Királyi Tudomány Egyetem személyzete, MDCCCLXVI–VII. 31. p.

¹³ KOLOSVÁRY 1931, 4. p.

¹⁴ HORVÁTH 1886, 786. p.

¹⁵ RUPP 1867, 49. p.

¹⁶ KÉPESSY 2014, 115. p.

¹⁷ Hivatalos rész. Budapesti Közlöny IV. évf. 193. sz. 3779. p.

¹⁸ A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem Tanrende az MDCCCLXXI-II tanév téli szakára 1871, 4 p. A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem Tanrende az MDCCCLXXI-II tanév nyári szakára 1872, 5 p. A Ma-

letette a közügyvédi és a váltóügyvédi vizsgát, valamint a bírósági ranglétrán is lépkedett előre, ugyanis előbb jegyzői beosztást kapott a királyi táblán, majd 1872 januárjában királyi kúriai fogalmazóvá léptették elő,¹⁹ miközben továbbra is az igazságügy-minisztérium beosztottja, de 1872-ben megnyílik előtte a lehetőség, hogy az újonnan létrehozott kolozsvári egyetem rendes tanára legyen.²⁰

Óvári a polgári eljárásjogi katedra elnyerésére törekedett, ugyanis e tárgyból szeretne a habilitációját is, amelyet br. Eötvös József, az akkori kultuszminiszter támogatott is, de Eötvös 1871. évi halálát követően változás állt be a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezetésében. A helyébe Pauler Tivadar lépett, aki a kereskedelmi és váltójog tanárának szánta Óvárit, azonban a kolozsvári egyetem tanári karára vonatkozó javaslatot már Trefort Ágoston terjeszthette az uralkodó elé kultuszminiszterként, aki mind a polgári törvénykezési jog, mind a kereskedelmi és váltójog oktatásával Plósz Sándort kívánta megbízni. Óvári Kelemen így az egyetemes európai és hazai jogtörténelem rendes tanárává nevezte ki Ferenc József 1872. szeptember 29-én,²¹ a szorgalmas és eszes ifjú tehát a fővárosban eltöltött éveket követően célját elérve Kolozsvárott egyetemi tanári állást szerzett. Óvári Kelemen egész életének munkásságát a kolozsvári egyetem felvirágoztatásának szentelte. A Kolosváry Bálint által róla írt nekrológ ki is emelte, hogy más egyetemen kívüli munkát nem is végzett a társadalmi szervezetekben való részvételén kívül, amelyek közül a kolozsmonostori katolikus egyháznál 1900-tól haláláig betöltött főgondnoki tisztséget emelte ki.²²

A kolozsvári egyetem oktatói körében megfigyelhető törekvés, miszerint a vidéki egyetemen tapasztalatot szerezve a budapesti egyetemen igyekeznek katedrához jutni, teljesen Óvári Kelemen sem kerülte el, mivel 1890-ben megpályázta az újonnan létrehozott történeti tanszék vezetését.²³ A pályázatát azonban végül visszavonva Kolozsvárott töltötte fiatalokora kivételével egész életét, ahol a helyi társadalmi élet aktív résztvevőjévé vált. Ezt erősítette, hogy a kolozsvári örmény kereskedő családból származó,²⁴ nála hét évvel fiatalabb Vikol Polixénával kötött házasságot 1873. szeptember 30-án,²⁵ aki jeles énekesnőként „Erdély fővárosának” ismert és elismert polgárai közé tartozott.²⁶ Feleségével hosszú boldog házasságukból három gyermekük is született, 1923 októberében ünnepelt aranylakodalmukról a kolozsvári napilap is megemlékezett.²⁷ A jog- és

gyar Királyi Tudomány-Egyetem Tanrende az MDCCCLXXII-III tanév téli szakára s az 1873-ra kitűzött jutalomtételek 1872, 6 p.

¹⁹ SZINNYEI 1905, 27. p.

²⁰ KOLOSVÁRY 1931, 4. p.

²¹ Hivatalos rész. Budapesti Közlöny VI. évf. 226. sz. 1805. p.

²² KOLOSVÁRY 1931, 4–6. pp.

²³ MEZEY 2003, 83. p. ÁMÁN 2019, 71. p.

²⁴ ÓVÁRY 2004, 48. p. Hirdetmények. Hon és Külföld IV. évf. 20. sz. 79–80. pp. Halálozások. Magyar Polgár XXIII. évf. 104. sz. 5. p.

²⁵ A Kolosváry Bálint által írt megemlékezésben június 20-a szerepel, de ez a napilapokban megjelenő tudósítás alapján téves, amelyet az is igazol, hogy az aranylakodalmat is a szeptemberi dátumhoz közeli időpontban ünnepelte a házaspár. Vikol Poli kisasszonyt. Magyar Polgár VII. évf. 208. sz. 2. p. Óvári Kelemen. MP VII. évf. 225. sz. 3. p. Hymen. Fővárosi Lapok X. évf. 228. sz. 992 p.

²⁶ A „Hilaria”. Magyar Polgár III. évf. 113. sz. 483. p. A városi Redoute-teremben. Magyar Polgár VI. évf. 289. sz. 3. p. A szerdai érdekes. Magyar Polgár VII. évf. 43. sz. 3. p. Vikol Póli. Magyar Polgár VII. évf. 91. sz. 3. p. Levelezés. Magyar Polgár XV. évf. 91. sz. 2. p.

²⁷ Aranylakodalom. Ellenzék XLIV. évf. 224. sz. 4. p.

államtudományi kar dékáni tisztségét négy alkalommal is betöltötte (1880/81, 1884/85, 1899/1900, 1909/1910),²⁸ míg az 1892/93. tanévben a rektori pozícióval járó feladatokat látta el. 1892-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választották,²⁹ majd 1910-ben királyi udvari tanácsosi kinevezést kapott az uralkodótól.³⁰ Végül 1916. szeptember 1-jén vonult nyugdíjba a kolozsvári egyetemről 44 évnyi oktatói tevékenységet követően. A róla írt megemlékezés szerint az akadémiai székfoglalóján dolgozott ezekben az években, amely sajnálatos módon már nem készülhetett el. A trianoni békeszerződés által gyökeresen átalakuló Kolozsvárott életének 81. évében 1925. december 17-én vesztette életét, felesége már egy évvel korábban elhunyt.³¹ 1925. december 20-ai temetését követően síremlékét a házsongárdi temetőben állították fel.³²

II. Tudományos munkásság

Egy jogi részletkérdés megvilágítása a Jogtudományi Közönyben, avagy nevének megismertetése a tudományos közegben

Óvári egyik első publikációjában a szakismeretek fontosságát hangsúlyozó bevezetőt követően, egy a telekkönyv kapcsán felmerülő problémát ismertetett a *Jogtudományi Közönyben*, amelyet az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok és az eljárásjogi szabályok közötti kapcsolat megteremtésének hiánya okozott. Mivel a telekkönyvi hatóság hatásköre perenkívüli bíróságként csak a tények konstatálására terjedt ki, így csak az elé terjesztett bizonyítékok felhasználásával dönthette el az ügyet. A kétséges jogcím esetén ennek megfelelően a jogátruházó és a jogszerző sikertelen igazolása esetén a bíróságnak kellett elhárítania a kételyt. A szerző azáltal világított rá még hatékonyabban a kérdésre, hogy vázolta a két állami közegnek, a perbírónak és a telekkönyvi bírónak a jellemzőit. A telekkönyvi bíró közérdekből, peren kívül csak a kétségtelen jognak biztosította a hitelességét. Ezzel szemben a perbíró az egyesek magánérdekéről dönthetett peres úton a felek által elé terjesztett bizonyítékok alapján, ezáltal képes volt a megzavart jogrendet helyreállítani.³³

A telekkönyvi rendelet alapján a bejegyzésnek két típusát különböztették meg, így a bekebelezést (feltétlen bejegyzés) és az előjegyzést (feltételes bejegyzés). A feltételes bejegyzés igazolás útján válhatott bekebelezéssé, amely kérdés kapcsán a szerzőnek aggályai merültek fel. Az igazolás történhetett peren kívül bekebelezési nyilatkozattal, amikor a felek megegyeztek egymással, így a bíróságnak csak a nyilatkozat érvényességét kellett vizsgálnia. Ennek megfelelően ez a telekkönyvi hatóság hatáskörébe tartozhatott, amely feladatokat a telekkönyvi bíró gyakorolta.

Az igazolási pert viszont már per útján kellett rendezni. A tanulmány központi kérdése, hogy melyik szerv jogosult ezen ügyek elbírálására. *Óvári* megállapította, hogy az

²⁸ Budapesti Közöny XXXIII. évf. 127. sz. 1. p. Budapesti Közöny XLIII. évf. 134. sz. 1. p.

²⁹ Akadémiai Értesítő III. k. 6. sz. (1892. június 15.) 347. p.

³⁰ Budapesti Közöny XLIV. évf. 188. sz. 4. p.

³¹ *Dr. Óvári Kelemenné meghalt.* Ellenzék XLV. évf. 249. sz. 5. p.

³² KOLOZSVÁRY 1931, 6–7. pp. OSZK, Kézirattár 36/2664., Értesítés Óvári Kelemen temetéséről.

³³ ÓVÁRI 1871/a, 4–6. pp.

ITSZ által hatályban tartott 1855. évi telekkönyvi rendtartás³⁴ alapján kizárólag bíróságok (sommás bíró vagy törvényszék) rendelkeznek hatáskörrel a vitás kérdés eldöntésére ezekben az ügyekben. Az 1861. évi Ideiglenes Törvénykezési Szabályok azonban egyértelműen a telekkönyvi hatóságokhoz utalták az igazolási kereseteket, így az igazolási pert is. Ezt a rendelkezést azonban a kiegészítést követően, így az írás megjelenésének időpontjában már hatályon kívül helyezték. Az 1868: LIV. tc. 44. §-a alapján az előjegyzett tulajdoni és szolgalmi jogok kapcsán a telekkönyvi hatóságnak kellett eljárnia. Óvári azonban arra a megállapításra jutott, hogy mivel az 1869. évi március 30-án kelt igazságügy-miniszteri rendelet XIX. cikkének 2. pontja hatályban tartotta az ITSZ bizonyos telekkönyvre vonatkozó rendelkezéseit is, így az eredeti telekkönyvi rendtartás szabályozása e kérdésre is alkalmazható. Ennek értelmében pedig a tulajdoni és a szolgalmakról jogokról a perbíró dönthet. Az ITSZ-nek a 145.§-ára hivatkozott, amely úgy rendelkezett, hogy az 1855. évi telekkönyvi rendtartást fenntartják az erre vonatkozó pótló határozatokkal az országgyűlés végleges intézkedéséig.³⁵

A szerző szerint így a két ellentétes szabályozás egyaránt alkalmazható ebben a kérdésben. Emiatt Óvári szerint mind a telekkönyvi hatóság, mind a birtokbíróság ítéletet hozhatott az előjegyzés által biztosított tulajdoni és szolgalmi jogokról. Ez az álláspont vitathatónak tűnik, mert az 1868: LIV. tc. „az országgyűlés intézkedése”, így a telekkönyvi rendtartás ezzel ellentétes rendelkezésének hatályban maradása ellen is hozhatók fel érvek. Herczegh Mihály szerint a törvény egyértelműen a telekkönyvi hatósághoz rendelte ezeket az ügyeket, sőt kifejtette, hogy nem értelmezhető úgy a törvény, hogy a birtokbíróság járhasson el ilyen esetekben.³⁶ Óvári álláspontjával azonosan Herczegh szerint is kétségtelen,³⁷ hogy a birtokbíróság eljárása lenne az ideális megoldás az ilyen ügyekben. Óvári eredményesen igazolta is, hogy a telekkönyvi eljárás természetével ez állna összhangban, a telekbíróhoz ugyanis nem tanácsos peres kérdéseket rendelni.

A szakmai elismertség elnyerése az első tudományos csődjogi monográfia által

Óvári Kelemen a váltótörvényszéken szerzett tapasztalatait és kiemelkedő nyelvtudását felhasználva kezdetet hozta az első csődjogi tárgyú magyar tudományos monográfia megalkotásához.³⁸ Különösen aktuális témához nyúlt, ugyanis a kiegészítést követően fokozódott az igény a kereskedelmi jogi tárgyú törvények kodifikációjára. A csődjog ilyen szempontból különösen érzékeny téma volt, mivel az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak köszönhetően a magyar területek jelentős részén ismételt hatályba léptették az 1840: XXII tc-et, az első magyar csőd törvényt,³⁹ míg az ITSZ hatálya Erdély területére nem terjedt ki. Ennek következtében hiába csatolták vissza Magyarországhoz a kiegészítést követően Erdélyt az 1848: VII. tc. ismételt hatályba léptetésével, többek között a csődjogi szabályozás terén is a korábbi neoabszolutizmus kori jog-

³⁴ HOMOKI-NAGY 2018, 434. p.

³⁵ HOMOKI-NAGY 2017, 143–144. pp.

³⁶ HERCZEGH 1873, 94–96. pp.

³⁷ Uo. 98. p. ÓVÁRI 1871, 6. p.

³⁸ ÓVÁRY 2003, 13–14. pp.

³⁹ HORVÁTH 2006, 481. p.

szabály alkalmazását tartották fenn. Emiatt az akkori Magyarország területén ugyanazon kérdésekben különböző jogforrásokat kellett követni.⁴⁰

Óvári a korábban megszokott formától eltérően nem a gyakorló jogászoknak szánt kommentár jellegű munkát alkotott, hanem a külföldi jelentős csődtörvények vizsgálatából kiindulva az egyes fejezetekben az ideális csődjogi szabályokat dolgozta ki, amelyeket aztán összevetett a hatályos magyar csődtörvénnyel. A munkája során elsősorban osztrák és német szerzők műveire támaszkodott, de az angol, francia és amerikai csődtörvényeket sem hagyta ki az összehasonlításokból. Az egyes fejezetek végén ugyanis a lábjegyzetekben összevetette az egyes külföldi szabályozási megoldásokat. Ezáltal remek kiindulási alapot teremtett monográfiájával a későbbi kodifikáció számára. *Óvári* munkáját megelőzően *Császár* Ferenc foglalkozott a csődjoggal tudományos igénnyel, de az általa írt összefoglaló is a rövid elméleti bevezetőt követően inkább az 1840: XXII. tc. részletes elemzésére szorítkozott kommentárszerűen, mintsem a törvény hiányosságaira mutatott volna rá.⁴¹ Emellett még *Szeniczey* Gusztáv alkotott két, szintén a gyakorló jogászokat a csődjogi szabályok alkalmazásában segítő könyvet,⁴² amelyből az egyik a neoabszolutizmus korszakát dolgozta fel, míg a mások az ITSZ által átalakított szabályokat gyűjtötte össze.⁴³

Óvári azonban a korszakban jellemző törvénytárgyaló munkáktól nehezen távolodott el, mert az inkább tudományosnak szánt munka végéről sem hiányozhattak az irománypéldák. A könyvről megjelent rövid ismertetés sem mulasztja el gyakorlati kézikönyvként is ajánlani a munkát annak ellenére,⁴⁴ hogy a tudományos elemzés célja nem lehetett az, hogy világosan közölje a csődjogra vonatkozó rendelkezéseket és ezek alkalmazásához nyújtson útmutatást. A csődjogi diszciplína elméleti megalapozásához viszont kiváló eszközként szolgált. Különös értékét adja a munkának, hogy az 1840: XXII. tc. által szabályozott csődeljárás reformjával foglalkozik, ugyanis Apáthy István az 1881: XVII. tc. (a második magyar csődtörvény) elkészítése során ezt figyelmen kívül hagyta arra hivatkozva, hogy nem tekinthető a magyar jogfejlődés szerves részének, mivel a német csődjogi hagyományokon alapul.⁴⁵ Az előzőkből következik, hogy hiába készítette el *Óvári* csődjogi monográfiáját, az újonnan készülő csődtörvény kodifikációjával nem őt bízták meg,⁴⁶ bár a csődtörvénnyel kapcsolatos egyes rész kérdések megvitatásában aktívan részt vállalt.⁴⁷

Óvári Kelemen elsősorban a német csődjogi munkák alapul vételével írta meg monográfiáját, amelynek felosztását Hieronymus von Bayert követve alakította ki,⁴⁸ így a csődeljárás lefolytatását az egyes szereplők szemszögéből azok jogainak és kötelezettségeinek figyelembevételével elemezte. Munkája során a legfrissebb nemzetközi szakirodalom felhasználásával dolgozott, viszont a források szűkössége miatt csupán néhány

⁴⁰ APÁTHY 1874, 12–13. pp.

⁴¹ CSÁSZÁR 1847.

⁴² SZENICZEY 1854.

⁴³ SZENICZEY 1862.

⁴⁴ *A csődtrendszer*. Vasápmapi Újság XVIII. évf. 8. sz. 101. p.

⁴⁵ KI 1878. X. k. 55. p.

⁴⁶ APÁTHY 1887, 46. p.

⁴⁷ *A III. magyar jogászggyűlés*. Jogtudományi Közlöny VII. évf. 40. sz. 298. p. *A magyar jogászggyűlés szakosztályai*. A Hon XII. évf. 120. sz. 2. p.

⁴⁸ BAYER 1868.

szakmunkára támaszkodhatott. Az elemzés során így például már figyelembe vette az 1869-ben kihirdetett osztrák csődrendtartást, amely feldolgozása során *Kaserer* és *Zugschwerdt* munkájára támaszkodott.⁴⁹ A német csődjog kapcsán pedig *Bayer* monográfiája mellett *Endemann* művének vonatkozó részeit használta fel.⁵⁰

A mű az elméleti fejtegetéseket sem nélkülözi, így vizsgálja a csődtörvény célját vagy a fizetési tehetetlenség fogalmát is. A legnagyobb előnyeként azonban az emelhető ki, hogy a német szakirodalomból igyekszik beemelni a csőddel kapcsolatos fogalmi készletet.⁵¹ Ennek köszönhetően elkülöníti az anyagi és alaki csődjogot. Az anyagi jog kapcsán inkább a finom jogi distinkciók beemelése figyelhető meg, viszont az alaki jogról szóló fejezetben már több reformjavaslattal is él a magyar szabályozás vonatkozásában. Erre például szolgál, hogy az eljárási szabályokat adminisztratív és peres eljárási cselekményekre kívánta felbontani, amelyek közül csak a peres elemeket hagyta volna a csődbíróság hatáskörében az eljárás gyorsítása céljából.⁵² A bírósághoz kötődő feladatok egy részét az újonnan meghonosítandó csődfelügyelő feladatkörébe utalta volna,⁵³ amely az 1881: XVII. tc.-ben megjelenő csődbiztoshoz hasonló jogintézmény lett volna. Elképzelései szerint az adminisztratív eljárási cselekményeket pedig a döntési jogot a hitelezőkhöz utalva a tömeggondnok látta volna el.⁵⁴ A javaslatának számos eleme megvalósult az 1881: XVII. tc. megalkotásakor, bár ez nyilván annak is köszönhető volt, hogy *Apáthy* a törvény elkészítésekor szintén a német példákat hívta segítségül.

Az életműben meghatározóvá váló forráskiadó tevékenység

A kolozsvári egyetem jogtörténész-professzora *Kolosváry* Sándorral szoros együttműködésben intenzív forráskiadó munkát végzett a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeiben. *Kolosváry* Sándor szintén a kolozsvári tudományegyetem rendes tanára volt, aki magánjogot és bányajogot, valamint 1876-tól protestáns egyházjogot oktatott.⁵⁵ *Hajnik* Imre, a pesti egyetem jogtörténész-professzora és *Dell' Adami* Rezső írásaiból is arra következtethetünk, hogy a korszakban igény mutatkozott a tudományos jogtörténeti kutatásokhoz szükséges tudományos forrásfeltárára.⁵⁶

Kolosváry és *Óvári* e körülmények között kezdett bele legnagyobb vállalkozásába, amely tudományos munkásságukat alapjában meghatározta. 1881-ben körvonalazták tervüket, a magyar törvényhatóságok statútumainak teljes körű összegyűjtését és kiadását a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, amelyhez támogatását kérték. Ezáltal a gyakorlatban alkalmazott jog történeti vizsgálatához kívántak forrásokat biztosítani, amely elősegítette volna a folyamatban lévő kodifikációs törekvéseket is.⁵⁷ *Hajnik* Imre

⁴⁹ KASERER 1869. ZUGSCHWERDT 1869.

⁵⁰ ENDEMANN 1867, 1096–1163. pp.

⁵¹ ÓVÁRI 1871/b, 19–21. pp. 33–34. pp.

⁵² Uo. 96. p.

⁵³ Uo. 102. p.

⁵⁴ Uo. 150–171. pp.

⁵⁵ NAGY 2017/a, 37 p.

⁵⁶ STIPTA 2015/a, 103. p. 115. p.

⁵⁷ NAGY 2017/b, 296–300. pp.

támogató véleményének köszönhetően a kezdeményezés a Magyar Tudományos Akadémián pozitív fogadtatásra talált, így megkezdhetők a *Corpus Statutorum* című sorozatban a magyar törvényhatóságok statútumainak összegyűjtését a szerkesztők. A sorozat I. kötetét 1884 októberében zárták le,⁵⁸ amelyhez *Hajnik* iránymutatásának megfelelően részletes tárgy- és tartalommutatót készítettek. Különszedve csoportosították a tárgymutatóban a magánjogi, büntetőjogi, eljárásjogi és közjogi tematikájú statútumokat, valamint külön fejezetet kaptak a tartalommutatóban a rendi és nemzetiségi viszonyok, a hadügy, a közrendészet, az adó- és pénzügy, az egyház, vallás és iskola, valamint a gazdaság, ipar és kereskedelem. Erre azért volt szükség, mert a kötetben kronologikus sorrendben külön mutatták be a székely, a magyar és a szász nemzet statútumait. Az összes jogforrás eredeti nyelven szerepel a kötetekben, így latinul, németül és magyarul, emellett megjelölték azok megtalálási helyét és az egyes fontosabb kérdésekben magyarázatokkal látták el azokat. A forrásközlés felkeltette a közvélemény figyelmét, így több tudományos kritika is napvilágot látott a kötet kapcsán.⁵⁹

A kritikák többnyire pozitívak voltak, így a további kötetek struktúráján nem változtattak. A két kolozsvári egyetemi tanár a leglogikusabb megoldást választva a lakóhelyükhöz közelebb eső tiszáninneni⁶⁰ és tiszántúli⁶¹ törvényhatóságok statútumait gyűjtötték össze először, majd a dunáninneni⁶² és dunántúli⁶³ önkormányzati szervek jogszabályait. *Jakab Elek* kritikájára válaszul viszont jelentősen növelték a jegyzetek terjedelmét, így egy-egy jogintézménynek a bemutatására is vállalkoztak.⁶⁴ A nehezen áttekinthető mennyiségű joganyag feldolgozását minden kötetben azzal segítették elő, hogy igen részletes mutatóval látták el azokat. Több mint húsz év alatt az intenzív gyűjtőmunka végén a nyolc kötetes sorozatban publikálták a szerzők az összes általuk fontosnak tartott statútumot a 16. századtól 1800-ig. Ez a feladat emberfeletti áldozatokat kívánt a kolozsvári jogtudósoktól, mivel a munka elkészítése érdekében külön-külön felkeresték az egyes levéltárakat.⁶⁵ Az így elkészült gyűjtemény a magyar történelmi múlt különösen jelentős emléke, amelyet nemcsak a jogtörténet iránt érdeklődők hasznosíthatnak, hanem a magyar kultúrtörténettel foglalkozók is. Erre remek példát nyújt, hogy a magyar hatóságok hivatali nyelvének alakulása is nyomon követhető a statútumok alapján.⁶⁶

A statútumok összegyűjtése alkalmával szerzett tapasztalatot a szerzőpáros a Franklin Társulat millenniumhoz kapcsolódó vállalkozásában hasznosíthatta, ugyanis a kiadó e jeles alkalomból a magyar történelem jelentős jogforrásait kívánta összegyűjtve kiadni.⁶⁷ A sorozat köteteként *Werbőczy Tripartitumát* közölték 1897-ben, amelyet a *Kolosváry-Óvári* szerzőpáros fordított.⁶⁸ Ez a kötet az 1894-ben már a Magyar Tudo-

⁵⁸ KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1885, VIII. p.

⁵⁹ NAGY 2017/b. 300–302. pp.

⁶⁰ KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1890/a. KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1890/b.

⁶¹ KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1892.

⁶² KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1896. KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1897.

⁶³ KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1902/a. KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1902/b.

⁶⁴ Különösen igaz ez a II. kötet 1. felére, amelyben többek között a főispáni méltóság, a hiteles helyek vagy a kezesség bemutatására is vállalkoztak a statútumok kapcsán. KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1890/a, 119–125. pp.

⁶⁵ *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. Akadémiai Értesítő II. évf. 8. sz. 453. p.

⁶⁶ Uo. 457–458. pp.

⁶⁷ *A teljes magyar törvénytár milleniumi emlékkiadása*. Vasárnapi Ujság XLII. évf. 44. sz. 730–731. pp.

⁶⁸ *Werbőczy István Hármaskönyve*. 1897.

mányos Akadémia által kiadott Hármaskönyv-fordításon alapult, amelyből még hiányoztak a terjedelmes magyarázó jegyzetek és a magyar, valamint a latin szöveg párhuzamos közlése.⁶⁹ A két fordító előszavában bemutatta *Werbőczy* életét, politikai befolyását, bírói pályáját, valamint a *Tripartitum* elkészítésének körülményeit. A lábjegyzetekben a szöveg gondozói elsősorban az egyes szövegváltozatok közötti eltérésekre mutattak rá, míg *Márkus Dezső* szintén rövid lábjegyzetekben igyekezett megvilágítani az egyes rendelkezések történeti háttérét, hatását a hatályos jogra, valamint felderíteni a kapcsolatukat az egyes törvényekkel, jogszabályokkal. Ezt azért tartották szükségesnek, mert a *Tripartitum* kiadásával a folyamatban lévő magánjogi kodifikációt is elősegíteni kívánták.⁷⁰

A kiadó vállalkozásának másik jelentős része a *Corpus Iuris Hungarici* kiadása volt. 1895-ben úgy állapodtak meg a felek, hogy *Óvári Kelemen* és *Kolosváry Sándor* lefordítja és sajtó alá rendezi a magyar törvényeket Károly Róbert 1342. évi végzeményeitől 1655-ig.⁷¹ A Franklin Társulat végül 1899-ben jelentette meg az 1000-tól 1526-ig és az 1526-tól 1608-ig tartó időszakokat felölelő két kötetet, amelyből az 1301 és 1608 között keletkezett törvényeket *Óvári Kelemen* és *Kolosváry Sándor* fordította.⁷² 1900-ban pedig az 1608 és 1657 között elfogadott törvények fordításával ismerkedhetett meg az olvasóközönség. Ez egybevág a szerzőpáros által kötött szerződéssel, mivel az 1342. évi az első általuk fordított jogszabály, míg az 1655. évi törvényekkel zárul az említett kötet.⁷³ Emellett *Kolosváry* és *Óvári* még az 1657 és 1740 közötti törvények kiadásában működött közre, mivel *Tóth Lőrinc* fordítását csiszolták késre a nyelvezet szempontjából.⁷⁴

A magyar törvények kiadását kiegészítették még az erdélyi jogszabályok gyűjteményével is, amely szintén 1900-ban jelent meg a szerzőpáros fordításában és *Márkus Dezső* jegyzeteivel.⁷⁵ A kötet az 1653-ban elfogadott *Approbatákat* és az 1669. évi *Compilatákat* tartalmazta, amelyek rendelkezései magyarul íródtak, így a latin nyelvű előbeszédet és befejező részeket volt szükséges fordítani. 1669 és 1744 közötti erdélyi jogszabályok nincsenek összegyűjtve a forráskiadványban azzal magyarázva ezt, hogy ezen jogszabályok jelentős része nem tekinthető törvénynek fejedelmi megerősítés hiányában.⁷⁶ Az 1744 és 1848 között keletkező, a törvényesség kellékeivel ismételten rendelkező törvényeket *Articuli Novellares* címmel ismételten a korábbi kötetekben megszokott párhuzamos latin és magyar szöveggel publikálták a szerzők. Erdély különállása okán felsorolták a neoabszolutizmus időszakában született csupán Erdélyre vonatkozó rendeleteket is.⁷⁷

⁶⁹ *Werbőczy István Hármaskönyve*. 1894.

⁷⁰ *Werbőczy István Hármaskönyve*. 1897, VIII. p.

⁷¹ OSZK Kézirattár Fond 2/1272.

⁷² *1000–1526. évi törvénycikkek*. 1899. *1526–1608. évi törvénycikkek*. 1899.

⁷³ *1608–1657. évi törvénycikkek*. 1900.

⁷⁴ *1657–1740. évi törvénycikkek*. 1900.

⁷⁵ *1540–1848. évi erdélyi törvények*. 1900.

⁷⁶ Uo. XII. p.

⁷⁷ Uo. XVII–XX. pp.

Az organikus felfogásból merítő jogtörténeti tanulmányok

Óvári monográfiája megírását követő tudományos érdeklődéséről és kutatásairól a kolozsvári egyetem megalapításának évfordulóját ünneplő, 1880/1881. évi, valamint az 1884/1885. évi ünnepélyen felolvasott értekezései alapján alkotható kép,⁷⁸ amelyek mindkét év május 29-én hangoztak el.⁷⁹ Az 1885-ben felolvasott mintegy 62 oldalas írás az emberiség fejlődésének kezdeti szakaszait mutatta be. A dolgozat elején a szerző tudományelméleti és tudomány módszertani fejtegetésekbe bocsátkozott, amely során rávilágított arra, hogy a természettudományok miképpen hatnak a társadalomtudományokra. Ebből vezette le azt is, hogy a jogtörténeti iskola kialakulása a természettudományok megtermékenyítő hatásaként jöhetett létre, mivel *Savigny* az organizmus fogalmát is a természetből merítette. A 19. század elején kialakult organikus elmélet szerint a jogélet az egész népélettel szerves összefüggésben fejlődött.⁸⁰ Óvári megjegyezte, hogy az elméletnek elhibázott alkalmazása a külsőségek vizsgálata kizárólag a belső összefüggések helyett. A történeti és bölcséleti iskola együttműködéséből eredeztette a szerző az összehasonlító módszertan kifejlődését, amelynek köszönhetően a természetes evolúció álláspontjából kiindulva az emberiség kezdetei is vizsgálhatóvá váltak.⁸¹

Óvári az elméleti bevezetőt követően először a családnak mint a társadalom legelembibb alapjának a fejlődését vizsgálta. Az organikus haladás elméletéből kiindulva tagadta, hogy a társadalmak egy-egy patriarchális családból jöttek volna létre, ahogyan azt a Biblia vagy a mítoszok állítják.⁸² A természeti erőkből hosszú idő alatt fejlődhetett ki az értelmi és erkölcsi erő, így alaptalannak tartotta a női hűség és az apaság fikcióján alapuló rokonság feltételezését az emberiség kialakulásának kezdetén. A társadalomnak is a természetes evolúció útját kellett járnia, így a létért küzdő természeti erőkből kellett kiválnia a családnak. A vizsgálódásai alátámasztásaként a szerző a civilizálatlan afrikai, amerikai népek társadalmi szervezetének működésére hivatkozik. A vérrokonság esetében az apai kapcsolat nehezen bizonyítható volta miatt a mesterséges rokonság, miszerint milyen istent tisztelnek, megjelenése vezethetett el az első társadalmi kapcsolat, a törzs létrejöttéhez. A törzsek pedig elzárkóztak egymástól, amely egységeken belül a rokonság viszont nem különülhetett el. Ennek bizonyítékaként Óvári Polinéziából hozott példákra hivatkozik, valamint az ókori szerzők műveire.⁸³

A szerző a biológia és az emberi társadalom között párhuzamot vonva arra a következtetésre jutott, hogy a túlzottan nagyra növekvő törzsek a sejtekhez hasonlóan idővel kettéváltak.⁸⁴ Óvári valószínűsítette, hogy előbb az osztályrokonság jelenik meg, amely azt jelenti, hogy az egyes emberek csak az adott közösséghez tartozásukat érzékelik,

⁷⁸ ÓVÁRI 1885, 12–75. pp. ÓVÁRI 1881, 9–71. pp.

⁷⁹ Az egyetem 1872. május 29-ét ünnepelte megalapításának napjaként, ugyanis I. Ferenc József Schönbrunnban ekkor bízta meg *Pauler* Tivadar vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az egyetem felállításáról szóló törvényjavaslatot ismételten terjessze elő, sőt bízva az országgyűlés jóváhagyásában felhatalmazta a minisztert az egyetemi tanári pályázatok kiírására, valamint az egyetem 1872/73. évi tanévvel való megnyitásának előkészítését is a gondjaira bízta. MÁRKI 1922, 32. p.

⁸⁰ P. SZABÓ 2004, 96. p. POKOL 2008, 146-147. pp. PÓLAY 1976, 31. p.

⁸¹ ÓVÁRI 1885, 15–22. pp.

⁸² Uo. 24–27. pp.

⁸³ Uo. 38. p.

⁸⁴ Uo. 38. p.

nem a családi kötődést.⁸⁵ Ezt követően tűnhetett fel a vérrokonság és ennek köszönhetően a nemzetségek, azonban véleménye szerint ezeknek a kapcsolatoknak nők által közvetítetteknek kellett lenniük.⁸⁶ A nemzetségek így a kezdetekben egy-egy ősanjától származtak, mivel ebben az időszakban egy nőnek még több férje volt, így az igazi bizonyosságot csak a női felmenők jelentették, míg az apa megállapítása a korszakban még csak fikción alapulhatott.⁸⁷ A családot így először a nő és leszármazottai képezték. Az elsőként megjelenő emberi erénynek az anyai szeretetet tartotta, amely alapját képezte az emberi műveltségnek és fejlődésnek. Emellett kiemelte, hogy a házastársi hűség a korszakban még hiányzott.⁸⁸ Ennek a közösségi szexuális kapcsolatnak a továbbélését látta az első éjszaka jogának intézményében.⁸⁹ Úgy vélte, hogy később a férfi fizikai hatalmának köszönhetően szerzett hatalmat a nő felett, amelynek következtében kialakulhatott az apai és anyai szeretet és így a család is.⁹⁰ Tanulmányában így Óvári annak bizonyítására törekedett, hogy a klasszikus felfogás téves, miszerint önálló családokból fejlődhetett ki a nemzetség és a törzs. Ezzel éppen ellentétes folyamat vezetett el a mai társadalom létrejöttéhez, ugyanis a mai felfogás szerinti család fejlődhetett ki utóljára. Azt az álláspontot is cáfolja, hogy a kezdeti társadalmi kapcsolatok meghatározó szereplője a férfi lenne, ugyanis a kezdetleges ismeretek szintjén az anyai kapcsolatok felderítése lehetett az egyetlen biztosság. Ezáltal véleménye szerint a kezdetleges társadalmak a matriarchális családon alapultak.⁹¹ Részben az itt kifejtett nézeteire támaszkodva bírálta Roszner Ervin a házasság mint jogintézmény történetét vizsgáló munkáját,⁹² amelynek következtében ő is ismertette nézeteit a házassági jog kapcsán kialakult élénk tudományos vitában.⁹³

A másik értekezés a jog fejlődési szakaszait vizsgálta szintén az organikus elméletből kiindulva. Emellett leszögezte a szerző, hogy a jog és az élet többi ága között szoros kapcsolat áll fenn, így különösen az erkölccsel, a vallással és a gazdasággal. Emiatt véleménye szerint a jogot interdiszciplináris módon érdemes vizsgálni, amihez a vallás-erkölcs és a gazdaság működésének alapos ismerete szükséges.⁹⁴ A külföldi elméleti megközelítésekhez igazodva tagadta az általános, észből folyó természetjog létét és annak történeti meghatározottságára helyezte a hangsúlyt.⁹⁵ A jog organizmus jellegéből kiindulva az egyes nemzeti jogoknak három fejlődési szakaszát vázolta: kifejlődési (éretlen, kiskorúság), már kifejlett (megért, nagykorúság) és visszafejlődő (túlért, vénkorúság).⁹⁶ Abból a szempontból szoros kapcsolatban áll eszmefuttatása az előzőekben

⁸⁵ ÓVÁRI 1885., 46. p.

⁸⁶ Uo. 46–48. pp.

⁸⁷ Uo. 49–55. pp.

⁸⁸ Uo. 56–59. pp.

⁸⁹ Uo. 66. p.

⁹⁰ Uo. 72–74. pp.

⁹¹ KOLOSVÁRY 1931, 10. p.

⁹² ROSZNER 1887. ÓVÁRI 1888, 16–21. pp.

⁹³ NAGY 2018, 177. p.

⁹⁴ ÓVÁRI 1881, 16–17. pp.

⁹⁵ Uo. 20. p.

⁹⁶ Uo. 23–24. pp.

bemutatott értekezéssel, hogy a jog megjelenését a család kialakulásához köti, de a vallás ekkor még uralkodik felette.⁹⁷

Óvári széleskörű egyetemes jogtörténeti ismereteit felhasználva elemezte és jellemezte az egyes fejlődési szakaszokat. Ennek alapján megállapította, hogy a jogból nagykorúságát elérve fokozatosan kikopnak a vallásos elemek.⁹⁸ Emellett a fejletlen joghoz még szorosan kapcsolódik az erkölcs és a gazdaság, azonban a jog fejlődésével ezek is fokozatosan kiszorulnak erről a területről.⁹⁹ A középkori jog fejletlenségét azáltal bizonyította, hogy ennek még meghatározó eleme a materializmus és az absztrakció hiánya. A materiális elem uralmát jelezte, hogy a büntetőjogi ítélezés során még az akaratot, vagyis az elkövető szándékát figyelmen kívül hagyták, és csupán az eredményfelelősségre helyezték a hangsúlyt. A fiatal jogot emellett még a szimbólumok és a formalizmus uralják. Az európai jogtörténet köréből felsorakoztatott példákkal szemléltette ezeket, így az eskük pontos ismétlésének követelményét hozta tipikus jellegzetességként.¹⁰⁰ A kiskorú jog jellemzőinek legszebbikeként pedig a költőiességet említette, amely a germán jogot uralta véleménye szerint, így innen sorakoztat fel humoros, élcelődő példákat. A vizsgálat fontosságát azzal igazolta, hogy a fejlettebb jognak tekintettel kell lennie ezekre az elemekre, mert ezek a megoldások egyeznek meg a nép jogérzetével, így ezek alkalmazásával elkerülhetővé válik a lakosság idegenkedése az egyes jogi megoldásoktól.¹⁰¹

Óvári Kelemen életművének utolsó munkájában, *A királyi hatalom az Árpádok korában* című tanulmányában a magyarság kezdeti, forráshiányos időszakának államszerkezeti bemutatására tett kísérletet 1914-ben. A magyar nemzet államéletének a kezdetét a vérszerződés megkötésére tette, mivel a nyolc törzs között ez az aktus hozta létre a szövetséget. Constantinus tudósításából kiindulva arra a következtetésre jutott, hogy a törzsi állam alapja a törzsi közület döntéshozatala, amelynek keretében a törzsgyűlés szolgált. Ezáltal egyfajta köztársasági államformát feltételezett, amelyben a szavazati jog a harcképes törzstagokat illette meg.¹⁰² Ennek megfelelően a fejedelem is csupán a törzstagok összességének a vezetője, de azok nem az alattvalói. A törzsfők, vajdák szintén csak a törzs megbízásából járhattak el, de annak tagjai nem álltak a hatalmuk alatt, sőt a törzs előkelőiből álló tanács ellenőrizhette munkáját.¹⁰³

A törzsek között fennálló rokonság fokozatosan nemzeti érzületté alakult, amelynek az eredménye a vérszerződéssel létrejövő államalkotás. Az így kialakuló államszervezet azonban véleménye szerint továbbra is a köztársasági elven alapult, ugyanis a döntések továbbra is a harcosok részvételével zajló nemzetgyűlésen történt. Ez a szerv hatalmazta meg a fejedelmet és a bírákat (gyula, horka), akik a nemzet előkelőiből álló tanács mellett gyakorolhatták a hatalmat.¹⁰⁴ Az erős központi hatalom hiánya amiatt nem jelentett problémát a szerző szerint, mert kezdetben a gyakran tartott törzsi és nemzetgyűlés, valamint a hadi kalandok fenntartották a nemzeti érzületet. A törzsi összetartozás azon-

⁹⁷ ÓVÁRI 188., 25. p.

⁹⁸ Uo. 33. p.

⁹⁹ Uo. 34–38. pp.

¹⁰⁰ Uo. 50–61. pp.

¹⁰¹ Uo. 71. p.

¹⁰² ÓVÁRI 1914, 311–313. pp.

¹⁰³ Uo. 313–314. pp.

¹⁰⁴ Uo. 314–315. pp.

ban a kalandozások elhalásával megszűnt, így ez és a fenyegető német támadás kikényszerítette az augsburgi csatavesztést követően a központi hatalom megerősödését. Ekkor már a fejedelem a nemzet hozzájárulásával nem hívta többet össze a nemzetgyűlést, így kénytelen volt a hatalmat önállóan gyakorolni a törzsfők és egyéb előkelők támogatásával.¹⁰⁵ A nemzet főszervévé így a fejedelem vált, amelynek következtében kialakult a monarchikus államforma. Az uralkodó ekkor még a nemzet megbízásából vezette az államot, amely csak a királyság kialakulásával változott meg.

Szent István a királyi cím bevezetésével kívánta hangsúlyozni, hogy az ő személye vált a főhatalom alanyává, amelyet az uralkodó Imréhez intézett intelmeiből vezetett le a szerző. *Óvári* azonban még ekkor sem tartja a teljes hatalom birtokosának a királyt, ugyanis a királyi tanács és a 11-12. században is szakadatlanul működő nemzetgyűlés korlátozta a hatalmát. A királyi hatalom alkotmányos korlátjainak kialakulását a 13. századra tette, ugyanis ekkortól ismételtlen a hatalom forrása a nemzet, amely a koronázás útján fogja átruházni a hatalmat a királyra. Ennek az aktusnak a jelképe a korona.

A hatalom forrása ekkortól véleménye szerint az állam, amelyben a nemzet és a király osztozkodik, amely egybevág a szentkorona-eszmével, azonban *Werbőczy* azon megállapítását tévesnek tartja, miszerint a nemzet átruházta a hatalmat a koronázással a királyra. *Werbőczy* álláspontja a római jog és a népszuverenitás szelleméből következett, azonban ezzel ellentétesen a nemzet nem mondott le a koronázással a közhatalomról, hanem csupán átszámazta azt az uralkodóra.¹⁰⁶ *Óvári* e tanulmányában megfogalmazott nézetei mai szemmel nehezen igazolhatók az újabb kutatások szerint az országgyűlés elsőként a 13. században jelent meg,¹⁰⁷ valamint a királyi hatalom korlátozása sem igazolható olyan módon ebben a korszakban, ahogyan azt *Óvári* levezette, mivel a királyi tanács sem volt képes a királlyal szemben hatékonyan fellépni.¹⁰⁸ A korszakban viszont nem számítottak elavultnak nézetei, mivel *Eckhart* Ferenc több mint 30 év múlva mondta csak ki tankönyvében, hogy *Anonymus Gesta Hungarorum*a nem több egyszerű kitalációnál, amely a történelmi múlt hagyományából táplálkozott.¹⁰⁹

E tanulmányában megfogalmazottakat tükrözte részben vissza az 1879/80. tanévből fennmaradt magyar alkotmánytörténeti jegyzete.¹¹⁰ A jegyzetben a magyar jogtörténet forrásaiként a krónikákat és a különböző jogtörténeti feldolgozásokat jelölte meg. *Óvári* főként a krónikákra támaszkodva nagy hangsúlyt fektetett az általa oktatott tananyag keretei között a magyar nemzet őstörténelmére, így a törzsi szervezet és a honfoglalás bemutatására. Nem szorítkozott csupán a jogtörténeti témájú kérdések tárgyalására, hanem a Kárpát-medencében élő különböző népcsoportok történetét is illusztrálta. A jegyzet bővelkedik a források megjelölésében, az egyes tudományos álláspontokhoz társította azoknak „ötletgazdáit” is. A törzsszervezet bemutatása során az előbbieken tárgyalt tanulmányában kifejtettek részletes kibontására helyezte a hangsúlyt. *Anonymus*

¹⁰⁵ ÓVÁRI 1914, 318. p.

¹⁰⁶ Uo. 324–325. pp.

¹⁰⁷ BÉLI 2008, 45–46. pp.

¹⁰⁸ BÓNIS 1942, 98. p. LÁSZLÓ 2020, 257. p. LÁSZLÓ 2017, 117. p.

¹⁰⁹ ECKHART 1946. 108. p.

¹¹⁰ Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókintézete, Unitárius Kollégium könyvtára, M.s. U. 1549/A. Ezúton szeretném megköszönni Ámán Ildikónak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a kolozsvári kutatásai során megtalált anyagot.

Gesta Hungarorum alapján a vérszerződést állította a középpontba a magyar államiség létrejötté szempontjából. Emellett cáfolta azt az álláspontot, hogy a magyar és a germán ősalakotmány között valamiféle kapcsolat kimutatható lenne, mivel véleménye szerint az organikus eszméből kiindulva a jog és az állam fejlődésének törvényszerűségei miatt tapasztalhatók csupán bizonyos hasonlóságok. Az Árpád-kor kapesán Óvári a királyok történetét és a társadalom szerveződését mutatta be a hallgatóknak, amelynek alapjait jól illusztrálja a fentebb már ismertetett tanulmány. Az órai jegyzet nagy hasonlóságot mutat Hajnik Imre 1872-ben megjelent tankönyvével, így megegyezik a tananyag korszakolása, struktúrája.¹¹¹ Az természetesnek vehető, hogy a királyok történetének ismeretése nagyon hasonló, de emellett a Szent István-féle államszervezet létrejöttéhez vezető eszmék (egyéni szabadság, kereszténység, római császárság eszméje) bemutatása is teljes egyezést mutat.¹¹² Ennek ismeretében nem túlzás kijelenteni, hogy az Óvári által tanított tananyag Hajnik tankönyvén alapult.

Életpályájának értékelése

Óvári Kelemen a 44 évnyi oktatást követően a kolozsvári jogi kar meghatározó oktatójává vált mind oktatási tevékenysége, mind egyetemi szerepvállalása okán. Személyét jellemzi, hogy halálakor a napilapok egységesen a jóságos vizsgáztató képét festették róla, amelyet egy frappáns adomával illusztráltak, miszerint a teljesen tudatlan vizsgázót azzal fenyegette, hogy már 1876-ban egyszer megbuktatott valakit.¹¹³ Évszám nem társult a történethez, de a cikkek 1925-ben születtek, szóval a távoli dátumban rejlett a humor forrása. Emellett a megemlékezések a kolozsváriak „aranyos Kelemen bácsijaként” emlegették.¹¹⁴ Kolosváry Bálint is az egyetemi adminisztráció és oktatás kiemelkedő alakjaként ábrázolta nekrológiájában.¹¹⁵

A tudományos munkásságát értékelve kijelenthető, hogy a *Corpus Iuris Hungarici* és a *Tripartitum* fordítása, vagy a *Corpus Statutorum* meghozta az ismertséget és az elismertséget Kolosváry Sándorral alkotott szerzőpárosuknak, amelyet az is mutat, hogy a munkák előkészületeiről vagy azok megjelenéséről a napilapok is megemlékeztek.¹¹⁶ Ehhez hozzájárult az, hogy a millennium miatt a magyar történeti hagyományok ekkor az érdeklődés középpontjába kerülhettek. Emellett a magyar törvényhatóságok státútumainak összegyűjtése nyomán végzett roppant munkával indokolta Hegedűs Sándor és Pulszky Ágost Óvári levelező tagnak ajánlását a Magyar Tudomány Akadémia számá-

¹¹¹ HAJNIK 1872, 29–33. pp.

¹¹² Uo. 101–106. pp.

¹¹³ Óváry Kelemen meghalt. Világ XVI. évf. 289. sz. 8. p. Óváry Kelemen meghalt. Budapesti Hírlap XLV. évf. 289. sz. 8 p.

¹¹⁴ Meghalt Óváry Kelemen, aki Petőfi Zoltánt is tanította. Uj Nemzedék VII. évf. 290. sz. 9.p.

¹¹⁵ KOLOSVÁRY 1931, 18. p.

¹¹⁶ Tanulmányut. Pécsi Közlöny VII. évf. 76. sz. 3. p. „A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye”. Kolozsvár X. évf. 105. sz. 3. p. Történelmi irodalmunk. Fővárosi Lapok XXI. évf. 248. sz. 1603. p. A *Corpus Iuris Hungarici* legújabb kiadása és magyar fordítása. Pesti Hírlap XXI. évf. 307. sz. 7. p. A *Corpus Iuris Hungarici* legújabb kiadása és magyar fordítása. Budapesti Hírlap XIX. évf. 307. sz. 10. p. Werbőczy István: Hármaskönyvből. Vasárnapi Újság XLI. évf. 37. sz. 611. p.

ra.¹¹⁷ A jogtörténet-tudományi összefoglalók pedig szintén ennek kapcsán ejtenek róla szót.¹¹⁸ A kiváló történeti forrásgyűjtemények mellett azonban *Degré* megállapítása is helyén való, miszerint Óvári „önálló irodalmi működése szerény volt.” A csődjogi monográfiáját követően már nagyobb lélegzetvételű önálló munkát nem publikált, pedig első munkája a korabeli jogtudomány kiemelkedő alkotásai közé tartozott a kereskedelmi jog területén. A rövidebb közleményei pedig inkább a jogelmélet irányába ható eszmeifuttatások voltak, mintsem forrásokon alapuló elemzések.

Óvári Kelemen tudományos pályájának ismeretében különösen tanulságos Plósz Sándor megállapítása 1884. december 26-ai levelében, amelyet a *Corpus Statutorum* első kötetének megjelenésekor tett. „Óváriékát üdvözlöm. Kelemenék munkája igen érdekes és hasznos. Csak legyen a ki hasznosítja, reményem, hogy Kelemen idővel rászánja magát, hogy feldolgozza, a mire az anyag ismerete és általános jogtörténeti műveltsége folytán kiválóan hivatva volna.”¹¹⁹ Az utókor némiképpen sajnálkozva vonhatja le a mérleget, hogy a kolozsvári egyetemen szintén 1872-ben oktatni kezdő kolléga reményei nem váltak valóra, mivel Óvári Kelemen tudományos munkái közül hiányzik a vármegyei státutumok feldolgozása, amely hiányt azóta sem pótolták a jogtörténetészutódok.

III. Fontosabb művei

Televkönyvi előjegyzés igazolása. Jogtudományi Közlöny VI. évf. 1. sz. (1871) 4–6. pp. [ÓVÁRI 1871/a]

A csödrendszer. Tekintettel a nevezetesebb külföldi csödtörvényekre, s különösen a magyar csőd és csődeljárás részletes ismertetése. Eggenberger féle Akadémiai Könyvkereskedés. Pest, 1871. [ÓVÁRI 1871/b]

Milyen a jog, szervezetének kifejlődési időszakában. In: Beszédék, melyek a Kolozsvári Magyar Kir. „Ferencz József” Tudomány-Egyetem által 1880/81 tanévben kitűzve volt pályakérdésekre érkezett munkák eredményének s az új pályatételeknek kihirdetése alkalmából 1881. május 29-én tartattak, és az egyetem négy tudománykarának jelentései a pályázatok eredményéről s az új pályatételekről. Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae Anni MDCCCLXXX-LXXXI. Fasciculus II. Stein János M. K. Egyetemi Nyomdász. Kolozsvár, 1881. 9–71. pp.

A családi szervezet kezdetleges fejlődési szakai az u. n. patriarchális család megalakultáig. In: Beszédék, melyek a Kolozsvári Magyar Kir. Ferencz József-Tudomány-Egyetem 1885. május hó 29-iki pályadíj-kiosztási ünnepélyén tartattak, és az egyetem négy tudománykarának jelentései a pályázatok eredményéről valamint az új pályatételekről. Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae Anni MDCCCLXXXV-LXXXV. Fasciculus III. M. Polgár Nyomdája. Kolozsvár, 1885. 11–75. pp.

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. I. k. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1885.

Régi magyar házassági jog. Magyar Igazságügy XXIX. k. (1888) 14–32. pp.

¹¹⁷ MTA Tagajánlások 1892, 23 p.

¹¹⁸ DEGRÉ 1968, 302. p. STIPTA 2015/a, 110–114. pp. STIPTA 2015/b, 395. p.

¹¹⁹ MTA Kézirattára Ms. 4811/524.

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. II. k. I. fele. A tiszáninneni törvényhatóságok jogszabályai.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1890. [KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1890/a]

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. II. k. II. fele. A tiszáninneni törvényhatóságok jogszabályai.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1890. [KOLOSVÁRY – ÓVÁRI 1890/b]

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. III. k. A tiszántúli törvényhatóságok jogszabályai.* M. T. Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1892.

Werböczy István Hármaskönyve. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (ford.). Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1894.

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. IV. k. I. fele. A dunáninneni törvényhatóságok jogszabályai.* M. T. Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1896.

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. IV. k. II. fele. A dunáninneni törvényhatóságok jogszabályai.* M. T. Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1897.

Magyar Törvénytár. Werböczy István Hármaskönyve. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (ford.) Franklin-Társulat. Budapest, 1897.

Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvényczikkek. Nagy Gyula – Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (ford.). Franklin-Társulat. Budapest, 1899.

Magyar Törvénytár. 1526–1608. évi törvényczikkek. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (ford.). Franklin-Társulat. Budapest, 1899.

Magyar Törvénytár. 1608–1657. évi törvényczikkek. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (ford.). Franklin-Társulat. Budapest, 1900.

Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvényczikkek. Tóth Lőrincz (ford.). Franklin-Társulat. Budapest, 1900.

Magyar Törvénytár. 1540–1848. évi erdélyi törvények. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (ford.), Franklin-Társulat. Budapest, 1900.

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. V. k. I. fele. A dunántúli törvényhatóságok jogszabályai.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1902. [KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1902/a]

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN (szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. V. k. II. fele. A dunántúli törvényhatóságok jogszabályai.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1902. [KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1902/b]

A királyi hatalom az Árpádok korában. In: Emlékkönyv Farkas Lajos társaságának negyvenötödik éve alkalmából. Stein János Egyetemi Könyvkereskedése. Kolozsvár, 1914. 311–325. pp.

IV. Irodalomjegyzék

- Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. (KI) X. k. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság. Budapest, 1879.
- A Kolozsvárt 1872-ben alapított és Szegeden 1921-ben újra megnyitott M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története. Franklin-Társulat. Budapest, 1922.
- A Magyar Királyi Tudomány Egyetem személyzete, MDCCCLXVI-VII. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. Buda, 1867.
- A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem Tanrende az MDCCCLXXI-II tanév téli szakára. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda. Buda, 1871.
- A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem Tanrende az MDCCCLXXI-II tanév nyári szakára. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda. Buda, 1872.
- A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem Tanrende az MDCCCLXXII-III tanév téli szakára s az 1873-ra kitűzött jutalomtételek. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda. Buda, 1872.
- APÁTHY ISTVÁN: *A magyar csődtörvény tervezete*. I. k. Magyar Kir. Egyetemi Könyvnyomda. Budapest, 1874.
- APÁTHY ISTVÁN: *A magyar csődjog rendszere*. I. k. Eggenberger-féle Könyvkereskedés. Budapest, 1887.
- ÁMÁN ILDIKÓ: *A kiegyezés hatása a jogászképzésre*. Acta Universitatis Szegediensis. FORVM. Acta Juridica et Politica. VIII. évf. 1. sz. (2018) 5–27. pp.
- ÁMÁN ILDIKÓ: *A felsőfokú oktatási igazgatás története Magyarországon, különös tekintettel a jogászképzésre. Fejezetek a kolozsvári és a szegedi jogi oktatás köréből*. [Doktori értekezés], Szeged, 2019.
- BALOGH ELEMÉR: *Állam- és Jogtudományi Kar 1921–1998*. In: SZENTIRMAI LÁSZLÓ – RÁCZNÉ MOZES KATALIN (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998*. Szegedi Tudományegyetem. Szeged, 1999. 35–114. pp.
- BALOGH ELEMÉR: *A kolozsvári-szegedi jogi kar története (1872–2002)*. In: TAKÁCS PÉTER (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal beszélgetések*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2003. 185–225. pp.
- VON BAYER, HIERONYMUS: *Theorie des Concurs-Processes nach gemeinem Rechte*. J. G. Gotta'schen Buchhandlung. München, 1868.
- BÉLI GÁBOR: *A nemesek négy bírója. A szolgabírók működésének első korszaka 1268–1351*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2008.
- BÓNIS GYÖRGY: *A személyes királyság kora*. In: ECKHART FERENC – DEGRÉ ALAJOS (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Viski Illés József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Stephanum Nyomda. Budapest, 1942. 93–103. pp.
- CSÁSZÁR FERENC: *A magyar csődtörvénykezés*. Kilián György. Pest, 1847.
- DEGRÉ ALAJOS: *A magyar jogtörténetírás keletkezése és fejlődése a dualizmus korában*. In: T. MÉREY KLÁRA (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete. Értekezések 1967–1968*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1968. 285–313. pp.
- ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Politzer Zsigmond és fia. Budapest, 1946.
- ENDEMANN, WILHELM: *Das deutsche Civilprozeßrecht*. II. k. Verlag von Bangel & Schmitt. Heidelberg, 1868.
- HAJNIK IMRE: *Magyar alkotmány- és jogtörténelem*. I. k. Heckenast Gusztáv. Pest, 1872.
- HERCZEGH MIHÁLY: *A telekkönyvi rendtartás Magyarországhban és Erdélyben az új bírósági szervezetre való tekintettel, mindkettőt együttesen tárgyalva és a vonatkozó felsőbb rendeletek, főtörvényszéki[!] döntvények és irománypéldákkal ellátva*. Ráth Mór. Pest, 1873.

- HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Adalékok a telekkönyvi jog történetéhez*. In: GELLÉN KLÁRA (szerk.): *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged, 2017. 140–150. pp.
- HOMOKI-NAGY MÁRIA: *A magyar magánjog fejlődését befolyásoló jogforrások a neoabszolutizmus idején*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA ET AL. (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged, 2018. 433–443. pp.
- HORVÁTH ÁRPÁD: *A Budapesti Diplomatikai Tanszék a semináriumi oktatás és a felállítandó történelmi intézet*. Századok (1886) 748–787. pp.
- HORVÁTH ATTILA: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Gondolat Kiadó. Budapest, 2006.
- KASERER, JOSEF: *Commentar zur österreichischen Concursordnung mit sämmtlichen Materialien, dem Gesetze vom 9. Jänner 1869 nebst Motiven und mit Formularien*. G. J. Manz'schen Buchhandlung. Wien, 1869.
- KÉPESSY IMRE: *Eötvös József reformtörekvései a felsőoktatás területén*. In: VARGA NORBERT (szerk.): *Báró Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszék. Szeged, 2014. 109–119. pp.
- KOLOSVÁRY BÁLINT: *Óvári Kelemen I. tag emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*. XXI. k. 6. sz. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1931.
- KRISTÓF GYÖRGY: *Szendrey Júlia egy ismeretlen leveléről*. Napkelet X. évf. 11. sz. (1932) 813–817. pp.
- LÁSZLÓ BALÁZS: *Birtok, hatalom, jog. A korona birtokjoga az Árpád-korban*. Acta Universitatis Szegediensis. FORVM. Publicationes Doctorandorum Juridicorum VII. évf. 1. sz. (2017) 113–141. pp.
- LÁSZLÓ BALÁZS: *Az Árpád-kori királyi jog és az államszervezeti funkciók összefüggései rendszerelméleti keretben*. In: BIHARI ERIKA – MOLNÁR DÁNIEL – SZIKSZAI-NÉMETH KETRIN (szerk.): *Tavaszi Szél – Spring Wind 2019. Doktoranduszok Országos Szövetsége*. Budapest, 2020. 253–263. pp.
- MÁRKI SÁNDOR: *A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem története 1872–1922*. [Szeged Városi Nyomda és Kiadó]. Szeged, 1922.
- MEZEY BARNA: *A jogtörténet oktatása a Jogi Karon*. In: TAKÁCS PÉTER (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal beszélgetések*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2003. 78–92. pp.
- NAGY PÉTER: *Erdélyi református egyházjog és a realiztikus történeti-jogi iskola*. Jogtörténeti Szemle 2017/4. 35–39. pp. [NAGY 2017/a]
- NAGY PÉTER: *A tudományos jogszabálygyűjtemények történetéhez – Corpus Statutorum Hungariae Municipalium*. In: BALOGH JUDIT – KONCZ IBOLYA KATALIN – SZABÓ ISTVÁN – TÓTH J. ZOLTÁN (szerk.): *65. Studia in honorem István Stipta. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar*. Budapest, 2017. 296–304. pp. [NAGY 2017/b]
- NAGY PÉTER: *A református házassági jog történeti szakirodalma, különös tekintettel Erdélyre*. KRE-DIT. A KRE-DOK online tudományos folyóirata I. évf. 1. sz. (2018) 174–186. pp.
- ÓVÁRY ZOLTÁN: *Emlékeimből. Kilencven év a föld körül*. Kriterion Könyvkiadó. Kolozsvár, 2004.
- POKOL BÉLA: *Középkori és újkori jogtudomány*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2008.
- PÓLAY ELEMÉR: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XXIII. Fasciculus 6., 1976.
- P. SZABÓ BÉLA: *Friedrich Carl von Savigny*. In: SZABÓ MIKLÓS (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2004. 93–104.
- ROSZNER ERVIN: *Régi magyar házassági jog*. Franklin-Társulat. Budapest, 1887.
- RUPP N. JÁNOS: *Beszéd, melyet a magy. kir. tudomány-egyetem újjáalakítása LXXXVII. évfordulati ünnepélyén mondott*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. Buda, 1867.

- STIPTA ISTVÁN: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2015. [STIPTA 2015/a]
- STIPTA ISTVÁN: *A jogtörténet-tudomány kialakulása és helyzete Magyarországon*. In: JAKAB ANDRÁS – MENYHÁRD ATTILA (szerk.): *A jog tudománya*. HVG-ORAC. Budapest, 2015. 382–418. pp. [STIPTA 2015/b]
- SZENICZEY GUSZTÁV: *Az új csődeljárást és az erre vonatkozó iromány-példányok' az ideiglenes csődrendtartás szabályai értelmében eszközlendő fokonkénti bírói tárgyalások szerint tervezett mindennemű magyar 's német példákból összeillesztett gyűjteményét és függelékképpen az 1840-ik évi XXII-ik és 1844-ik évi VII-ik törvénycikkekből 's egyéb felsőbb 's illetőleg legfelsőbb rendeletekből egybeállított csődtörvényt magában foglaló segéd-kézikönyv, törvénytiszti hivatalnokok, hites ügyvédek 's felek számára*. Heckenast Gusztáv. Pest, 1854.
- SZENICZEY GUSZTÁV: *A magyar csődtörvény és csődeljárást*. Heckenast Gusztáv. Pest, 1862.
- SZENTIVÁNYI ZOLTÁN: *Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedélylyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800-1893*. Hornyánszky Viktor kiadása. Budapest, 1895.
- SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. X. k. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése. Budapest, 1905.
- WIEDERMANN KÁROLY (szerk.): *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője az 1879/80. évben*. Nirschy István. Pozsony, 1880.
- ZUGSCHWERTD, JOHANN BAPTIST: *Praktisches Handbuch zur Concurs-Ordnung für die im österreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*. Braumüller. Wien, 1869.
- Hirdetmények. Hon és Külföld IV. évf. 20. sz. (1844. március 8.) 79–80. pp.
- Hivatalos rész. Budapesti Közlöny II. évf. 298. sz. (1868. december 29.) 2969. p.
- A „Hilaria”. Magyar Polgár (MP) III. évf. 113. sz. (1869. szeptember 24.) 483. p.
- Hivatalos rész. Budapesti Közlöny IV. évf. 193. sz. (1870. augusztus 26.) 3779. p.
- A csődrendszer. Vasárnapi Újság XVIII. évf. 8. sz. (1871) 101. p.
- A III. magyar jogászgűlés. Jogtudományi Közlöny VII. évf. 40. sz. (1872) 298–299. pp.
- Hivatalos rész. Budapesti Közlöny VI. évf. 226. sz. (1872. október 3.) 1805. p.
- A városi Redoute-teremben. MP VI. évf. 289. sz. (1872. december 17.) 3. p.
- A szerdai érdekes. MP VII. évf. 43. sz. (1873. február 21.) 3. p.
- Vikol Póli. MP VII. évf. 91. sz. (1873. április 22.) 3. p.
- Vikol Poli kisasszonyt. MP VII. évf. 208. sz. (1873. szeptember 12.) 2. p.
- Óvári Kelemen. MP VII. évf. 225. sz. (1873. október 2.) 3. p.
- Hymen. Fővárosi Lapok X. évf. 228. sz. (1873. október 4.) 992 p.
- A magyar jogászgűlés szakosztályai. A Hon XII. évf. 120. sz. (1874. május 27.) 2. p.
- Levelezés. MP XV. évf. 91. sz. (1881. április 23.) 2. p.
- Történelmi irodalmunk. Fővárosi Lapok XXI. évf. 248. sz. (1884. október 22.) 1603. p.
- A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Akadémiai Értesítő II. k. 8. sz. (1891) 449–459. pp.
- Tagajánlások 1892-ben. Akadémiai Értesítő melléklete (1892. május)
- Akadémiai Értesítő III. k. 6. sz. (1892. június 15.)
- Werböczy István: Hármas könyvből. Vasárnapi Újság XLI. évf. 37. sz. (1894) 611. p.
- A teljes magyar törvénytar milleniumi emlékkiadása. Vasárnapi Ujság XLII. évf. 44. sz. (1895) 730–731. pp.
- „A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye”. Kolozsvár X. évf. 105. sz. (1896. május 8.) 3. p.
- Tanulmányut. Pécsi Közlöny VII. évf. 76. sz. (1899. július 13.) 3. p.
- Hivatalos rész. Budapesti Közlöny XXXIII. évf. 127. sz. (1899. június 4.) 1. p.
- A Corpus Juris Hungarici legújabb kiadása és magyar fordítása. Pesti Hírlap XXI. évf. 307. sz. (1899. november 5.) 7. p.

A Corpus Juris Hungarici legújabb kiadása és magyar fordítása. Budapesti Hírlap XIX. évf. 307. sz. (1899. november 5.) 10. p.

Halálozások. MP XXIII. évf. 104. sz. (1900. május 7.) 5. p.

Hivatalos rész. Budapesti Közlöny XLIII. évf. 134. sz. (1909. június 16.) 1. p.

Budapesti Közlöny XLIV. évf. 188. sz. (1910. augusztus 18.).

„Ajánlom Zoltánt szeretetébe és figyelmébe”. Szendrey Julia levele Óvári Kelemenhez, a kolozsvári egyetem volt professzorához. Ellenzék XLIII. évf. 273. sz. (1922. december 3.) 9. p.

Aranylakodalom. Ellenzék XLIV. évf. 224. sz. (1923. október 4.) 4. p.

Dr. Óvári Kelemenné meghalt. Ellenzék XLV. évf. 249. sz. (1924. november 2.) 5. p.

Óváry Kelemen meghalt. Budapesti Hírlap XLV. évf. 289. sz. (1925. december 22.) 8 p.

Óváry Kelemen meghalt. Világ XVI. évf. 289. sz. (1925. december 22.) 8. p.

Meghalt Óváry Kelemen, aki Petőfi Zoltánt is tanította. Uj Nemzedék VII. évf. 290. sz. (1925. december 23.) 9. p.

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár Fond 2/1272., Óvári Kelemen és Kolosvári Sándor Corpus Juris Hungarici.

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár 36/2664., Értesítés Óvári Kelemen temetéséről.

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms. 4811/524. – Plósz Sándor levelei Concha Győzőnek.

Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókintézete, Unitárius Kollégium könyvtára, M.s. U. 1549/A. Óvári Kelemen: Magyar jogtörténeti jegyzetek. Kolozsvár, 1879/1880. Ferencz Ákos joghallgató jegyzete.